

Mirko Validžić

ŠIME BUDINIĆ

Za desetak godina navršit će se 400 godina otkako je objavio svoje prijevode Zadraniin, javni bilježnik, svećenik, član kanoničkog zbora — Š i m e B u d i n i ć. On se još u 16. st. borio za iskonski hrvatski jezik.

Hoćemo li i tu obljetnicu slaviti naknadno? Zar se ne bi među nama moglo naći marljivih lingvista, povjesnika s područja hrvatske kulturne i književne baštine, koji bi detaljno proučili djelo Šime Budinića, svestrano ga osvijetlili i stavili na njegovo pravo mjesto?!

Ovaj člančić samo je napomena i poticaj u tom smjeru.

Uvodne napomene

Da bi se djelo, rad i život Šime Budinića, a time dosljedno i njegovo značenje u našoj književno-kulturnoj povijesti mogli ispravno ocijeniti, potrebno je staviti ga u vrijeme, prostor i idejno-književno gibanje njegova doba.

Šesnaesto stoljeće u kulturno-književnoj povijesti Europe, pa, sasvim logično, i Hrvatske, posebno njezina južnog dijela, nosi izrazito obilježje takozvane katoličke obnove, koja je organizirano i nepoštedno nastupila nakon protestantske reformacije. Tridentski koncil, koji je završen u 1563, dao je određene smjernice duhovne obnove, a već postojeći redovi, pojačani novim elitnim snagama u okrilju Družbe Isusove, prešli su od pisanih direktiva na realno ostvarenje.

Erotika renesanse i baroka ustupila je mjesto novim temama u književnosti. To se obilato odrazilo i kod nas i kod ostalih naroda Europe. Primjera imamo napretek. Poput gljiva nakon kiše nicali su knjige koje su obrađivale predmete o ispraznosti zemaljskog života, o značenju grijeha i o punini smisla oprostjenja, o posljednjim ljudskim stvarima, o raznim biblijskim osobama i prizorima, o borbi s Turcima i slično. Dosta je sjetiti se samo djela iz tog područja Gundulića, Magdalenića, Bunića, Đorđića, Menčetića, Marulića, Zoranića, Krnarićuća i Budinića. Započeto nastojanje nije se zaustavilo ni u spomenutom stoljeću. Val je pošao dalje. Praktični motivi nadahnjivali su rad i teme, a talenti su uspjeli dati stvaralački zamah i ostvarenje.

U tom vremenu i gibanju rađa se, živi i djeluje Šime Budinić, aktivno sudjeluje u označenoj obnovi, nastoji što više pridonijeti istinskoj renovaciji života i svijeta.

Rodno mjesto Šime Budinića, iako se uklapa u logični mentalitet hrvatskog obalnog područja, ima i svojih specijalnih karakteristika. Uska veza s Italijom, osobito preko Mletaka i Rima, uvjetuje i inspiracije integralnog kršćanstva, pomalo borbenog i misionarskog zbog shizme germanskog svijeta, neposredne opasnosti od Turaka i težnje da se opet privedu u istu zajednicu kršćani istočnog obreda.

Zadar je u to vrijeme bio izrazito glagoljaški. Ne mala pozitivna oznaka tog hrvatskog grada na Jadranu. A opet on je i prvi postao talijansko-mletački.

Biografski podaci

Ne zna se točno koje je godine rođen Šime Budinić. Nimalo neobična pojava! To je čest slučaj za mnoge naše ili strane pisce i kulturne predstavnike. Obično se smatra da je rođen oko 1530. Sigurno se zna da je rođen u Zadru. Njegovo ime počinje se spominjati u spisima zadarske općine od 1556, i to od mjeseca listopada. Već je u to vrijeme bio *juratus notarius* (zaprisegnuti bilježnik). U isto vrijeme on je i klerik, crkveni pripravnik za duhovni stalež. Stoga nije nimalo čudno što je 1558. postao upravitelj crkve sv. Silvestra, koja je tada bila izvan zidina grada Zadra. Veoma je neredovita okolnost da je sasvim mlad postao designiranim kanonikom, te tek 1565. i realnim. Obnosio je i službu biskupskog kancelara.

Kurelac je tvrdio da je Šime Budinić bio i na završetku Tridentskog koncila 1563. u pratnji zadarskog biskupa Muzija Calina, ali je tu tvrdnju opovrgavao Štefančić u Nastavnom vjesniku 1941/42. (str. 358).

Aktivnu bilježničku službu obavljao je Šime Budinić od 1556. do 1580. i od 1595. do 1599. Uistinu, svojevrstan rekord, ne samo u povijesti grada Zadra, nego i inače.

Oko 1580. godine živio je neko vrijeme u Rimu. U spisima zbora sv. Jeronima spominje se kao hrvatski ispovjednik.

Umro je u Zadru 13. 12. 1600.

Pisani opus Šime Budinića

Budinić je za svoga života tiskao:

1. — *Pokorni i mnogi ini psalmi Davidovi složeni u slovinjski jazik na čislu i meru*, tiskano u Rimu 1582.

2. — *Ispravnik za erei i ispovidnici i za pokornih prenesen s latinskoga jazika u slovinjski*, tiskano u Rimu 1582.

3. — *Summa nauka hristijanskoga složena častnim učiteljem Petrom Kanisiem po zapovedi presvetoga otca pape Gregoria trinadestoga*, tiskana u Rimu 1583.

Da li je još što napisao, teško je reći. Odlomak pohvale Pelegrinovićeve Ljupke upućivao bi na pozitivno mišljenje u konkretnoj dilemi. Međutim,

pretpostavke nemaju za nas neko osobito značenje, jer samo sačuvana djela, idu pod udar kritičkog razmatranja i postaju temelj realnih sudova o određenom piscu. Jednako i o Šimi Budiniću.

Rukopisna ostavština nije nam poznata.

Vrijednost, domet i značenje djela Š. Budinića

Sva tri Budinićeva tiskana djela su, kako im i naslovi pokazuju, prijevodi tuđih djela, odnosno prepjev tuđih pjesama. Ne radi se, dakle, ni u jednom o originalnim ostvarenjima. No njegova su djela za hrvatsku baštinu ipak veoma značajna, i to s nekoliko različitih gledišta.

Prepjevi Davidovih i drugih psalama nisu ni prvi ni zadnji pokušaj u hrvatskoj književnosti. Na tom poslu su se tokom stoljeća s većim ili s manjim uspjehom okušali mnogi naši književnici, posebno u starini.

Posebnu vlastitost pri prepjevu pokazao je Budinić kod dvaju karakterističnih psalama. Prevodeći, odnosno pretačući psalam *Deus, venerunt gentes* (Bože, dođoše pogani. . .) na hrvatski pučki jezik, on je psalmističku intonaciju uzeo samo kao okvir, kroz koji će samosvojno i samostalno progovoriti njegovo rodoljubno kršćansko i hrvatsko raspoloženje. On se stoga i obraća Bogu da se smiluje njegovu izmučenom hrvatskom narodu koji trpi od Turaka već toliko vremena. Istina, njegov psalam ponešto podsjeća na Marulićevu *Molitvu suprotiva Turkom* i na neke slične Zoranićeve stihove, ali to nimalo ne umanjuje njegovu zamisao i originalnost.

*Ne veće, Bože moj, ne već srdžbe Tvoje!
Ugasi jur gnjiv Tvoj, čuj glas molbe moje!
Evo hiljad broje neverni bez broja
vojske, koju goje nam do nepokoja . . .
Aj, gospodine, aj! pozri, da jure jes
napunjen vsaki kraj tvojih verni teles,
kijih nevernik bez milosti posiće,
lesa cić do nebes k tebi tvoj puk viće.
Pas i vuk razmiće ti trupi, a ptice
nad njimi, vaj, kriče i vrane crnice . . .
Jure su s nasimi varoši susidi,
pukšama svojimi biju gradski zidi. . .*

Drugi psalam, koji ide u isti red izražaja i svojevrsnog zahvata, jest *Cantemus Domino* (Pjevajmo Gospodinu . . .). To je zapravo zanosna himna nad pobjedom koju su kršćanski junaci izvojevali nad starim neprijateljem — Turcima. Nije najvažnije da li se tu radi o zahvali nad pobjedom kod Lepanta (Kombol) ili se samo radi o imaginiranoj pobjedi koja će sigurno biti. I danas taj slobodan zalet ima svoju puninu:

*Nu se pokupite odasvud, duše verne,
i tikom tecite kako hitre srne!
Kako ptice perne leteći vrvite,
kako strili operne pušćene letite!*

*Glave okrunite venci maslinice,
 kolo učinite jam se za ručice!
 Mladci i mladice, iz glasa pojeći,
 začnite pesnice sladko govoreći:
 Hvalimo hvaleći gospodina Boga,
 ki suze videći puka krščenoga
 milosrdja svoga iztočnik otvori
 i vojsku silnoga cara svu pomori. . .
 Protivnike pobit htíl si, gospodine,
 i njihe silu zbit u morske dubine,
 a nas s tiskne tmíne smrtné htíl si 'zvesti
 tere na širine životne dovesti. . .*

Dok to čitamo, slažemo se s Kurelcem da je Budinić očito htio i stvarno išao za tim da mu David bude onaj molitelj Božji kakav je trebao Hrvatima u ono vrijeme borbi i stradanja. Njegov je plač transponiran na nas. Njegova molba za prokletstvo ide u smjeru prošnje za oslobođenje vlastite zemlje i naroda.

Također takav svojevrsan zahvat u područje poezije pokazuje i Budinićev pjesnički talenat. Zato je — u pretpostavci da je još štošta i neovisnije ispejvao — upravo šteta što to nije objavio ili što to nije bar u rukopisu došlo do nas.

Posebno treba istaknuti činjenicu da je Budinić svoja djela pisao *arhaiziranim hrvatskim jezikom*. Nikada se ne smije zaboraviti da je to bilo u drugoj polovini 16. st.! Istu pojavu susrećemo i kod njegova mlađega kolege Matije Albertija iz Splita. To je toliko značajno da se ne može dovoljno istaknuti. Jasno je kao sunce za čim se time išlo. Kamo sreće da se i kasnije to više puta ponavljalo. Naš bi jezik bio mnogo hrvatskiji! Bilo je, doduše, i kasnijih pokušaja (Kurelac), no prilično osamljenih. Takvi zahvati ne bi usporili naše jezično napredovanje, a sigurno bi pomogli čišćenje i zrenje.

Odmah treba nadodati da je Budinićeva *Summa* tiskana u Rimu u dva usporedna izdanja — latiničkom i ćirilskom. To je posebno značajno. U latiničkom izdanju upotrebljava za glasove č i ž dijakritičke češke znakove.

Tim priložima Budinić je osigurao sebi trajno mjesto u hrvatskoj kulturnoj i književnoj povijesti.

Kasnija izdanja Budinićevih djela

Zanimljivo je napomenuti da je Budinićeve prepjevane psalme ponovno tiskao u Rijeci Fran Kurelac 1861. s pozamašnim popratnim pogovorom.

Njegov *Ispravnik* . . . tiskao je u Rimu 1635. Rafael Levaković, i to glagoljičkim slovima.

Isto djelo objelodanio je latinicom poznati mletački izdavač hrvatskih knjiga B. Occhi 1709.

Iako je to djelo samo prijevod djela španjolskog isusovca I. Polanca, vidi se očito da je bilo u velikoj cijeni i traženo kad je doživjelo tri izdanja, i to u vremenu od jednog stoljeća i nešto više.

Da li je Budinić još što napisao?

Neki su Budiniću pripisivali još i *Breve istruzione per imparare il carattere serviano e la lingua illirica*, navodno tiskano u Mlecima 1597., pa također i *Kratku azbukvicu i kratak krstjanski katoličanski nauk P. O. Petra Kanisie*, objelodanjen u Rimu 1583.

F. Fancev je mislio da to ne odgovara stvarnosti i da ih, prema tome, Budinić nije napisao.

Tko je sve pisao o Budiniću?

Najopširnije je o njemu pisao F. Kurelac u riječkom izdanju psalama — *O popu Šimunu Budiniću Zadraniću i njegovih knjigah*, zatim Kukuljević — *Pjesnici hrvatski 16. st.*, Zagreb 1867.; Urlić; J. Jurić; Kombol u *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb 1945.; S. Ježić u *Hrvatska književnost*, Zagreb 1944.; F. Fancev u zborniku *Naša domovina*, Zagreb 1943. 1 u *Hrvatskoj enciklopediji*, sv. 3., Zagreb 1942.

Relativno ni mnogo ni malo. Eminentni poznavaoči naše kulturne i književne baštine i njezinih vrednota davali su Budiniću uvijek njegovo pravo mjesto. To je i zaslužio.

*Da evo t' se skiti, Zadre, druga kita,
kom ćeš se dičiti sve dni i sva lita,
i ka će čestita vazda biti živa
one časti sita, ka uvik prebiva:
jer u tvoj skriva krov i tvrdi zaklop
ne jedan ili dva, ner mnogi slave snop,
čim sveto prepiva tvoj Budineo pop.*

(Iz kitice bosiljka nekog nepoznatog
popa J. B. S., posvećenog
Šimi Budiniću)